

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ПРИАЗОВ'Я: БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ, АСИМІЛЯЦІЯ ЧИ ГІБРИДИЗАЦІЯ?

Статтю присвячено дослідженню етнокультурних процесів, які відбуваються на території українського Приазов'я як багатонаціонального регіону. Доводиться, що внаслідок «змішування» різних культур, процесів взаємовпливів, акультурації, декультурації та асиміляції етнонаціональні утворення вже не належать до традиційно визначеної спільності. Їхня ідентичність є «сегментарною», а стиль життя і субкультура – «гібридними».

Ключові слова: багатокультурність, асиміляція, гібридизація, титульна культура, субкультура.

Статья посвящена исследованию этнокультурных процессов, которые происходят на территории украинского Приазовья как многонационального региона. Доказывается, что вследствие «смешивания» разных культур, процессов взаимовлияний, аккультурации, декультурации и ассимиляции этнонациональные образования уже не принадлежат к традиционно определенной общности. Их идентичность есть «сегментарной», а стиль жизни и субкультура – «гибридными».

Ключевые слова: многокультурность, ассимиляция, гибридизация, титульная культура, субкультура.

The article deals with ethnic and cultural processes that occur in the Ukrainian Pryazovye as a multi-ethnic region. Advised that due to «mixing» of different cultures, processes of influences, acculturation, and assimilation of ethno-national dekulturnatsii education do not belong to the traditional definition of community. Their identity is «segmental», and lifestyle and subculture – «hybrid».

Key words: multiculturalism, assimilation, hybridization, titular culture, subculture.

Постановка проблеми. Субкультура українського Приазов'я має свої особливості. Звичайно, вона є інтегрованим сегментом титульної культури українського суспільства, але значно відрізняється від культури спільнот інших регіонів України. За часи історичного розвитку Приазов'я, тут виникло своє автономне культурне утворення у межах домінуючої у регіоні культури. У соціумі цього регіону проявився свій специфічний спосіб диференціації етнонаціональних культур, який вплинув на зміни, що відбулися у межах домінуючої культури, створив особливу форму організації людей, а також визначив сукупність норм і цінностей, які так чи інакше протистоять панівній традиційній культурі. Таких ознак субкультура Приазов'я набула під впливом багатьох чинників, як-то: історичних, політичних, соціальних, географічних, економічних та інших. Але, найбільш важливим є те, що перелічені чинники вплинули на створення в регіоні багатонаціональності. На території регіону проживають 104 національні та етнічні групи.

Звичайно, говорити про те, що всі 104 національності та етноси мають вагомий вплив на

специфіку субкультури не приходиться із-за їх кількісного складу. Найбільшими етнонаціональними угрупованнями є українці (248683 чол.), росіяни (226848 чол.), греки (21923 чол.), білоруси (3858 чол.), вірмени (1205 чол.), євреї (1176 чол.), болгары (1082 чол.), інші числяться сотнями, десятками та одиницями. Як, скажімо, можуть вплинути на субкультуру регіону такі етнонаціональні представники як: вепси, голландці, коряки, іжорці, курди та інші, чисельність яких дорівнює 1 чи австрійці, англійці, долгани, даргинці, адигейці, кримські татари та інші, чисельність яких сягає від 2 до 5 чол.

Отже, **об'єктом** нашого дослідження буде соціум Приазов'я, а **предметом** – взаємозв'язки та взаємовідносини етнонаціональних груп, які вплинули на сьогоденний стан субкультури регіону.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, сучасні субкультури являють собою специфічний спосіб диференціації розвинених національних та регіональних культур, у яких поряд з однією класичною тенденцією існує ціла низка своєрідних культурних утворень, як за формою, так і за

змістом, котрі відрізняються від провідної культурної традиції, але які у той же час є прямим генетичним породженням останньої. Саме це і є досить важливим при дослідженні даної проблеми.

Звісно ж, субкультура формується під впливом таких факторів, як соціальний клас, етнічне походження, релігія та місце проживання, але сюди ж потрібно додати історичні фактори (причини розселення, політику у визначенні домінуючих культур та культур меншин, створення умов для підтримання існування національних та етнічних культур, економічні фактори тощо). Субкультура характеризується і обов'язковими спробами формування власного світогляду (відчуття собівартості), опозиційного (не завжди ворожого) до світогляду інших соціальних груп чи поколінь, і своєрідними манерами поведінки, стилями одягу і зачіски, формами проведення дозвілля. Але ці спроби формуються під впливом «наданих можливостей» владними структурами і «сіянням сприйняття» інших етносів. Неоднозначність політичних підходів до різних національностей створило відповідні умови і для їх неоднакового розвитку. Саме цей фактор в українському Приазов'ї найбільш наочно засвідчила ситуація з греками, німцями та євреями [2, с. 99-140]. Це призводило у першу чергу до втрати своєї мови, а зрештою, намагання міняти національність та прізвища. Частіше всього для цього створювалися змішані шлюби. Результатом став високий рівень урбанізації і відповідної міському способу життя демографічної поведінки – орієнтації на малодітну міську сім'ю, а звідси: асиміляція як наслідок акультурації у змішаних шлюбах і, безперечно, зростаюча міграція як у кордонах СРСР, так і за його межі [5, с. 41-51]. Подібне ставлення у Приазов'ї було і до грецького етносу аж до розпаду СРСР. Після отримання Україною незалежності представники названих вище національностей почали повертати собі свої національності. Мову і культуру греки зберегли краще за інших етносів, бо цьому посприяло компактне розселення, але все ж міське оточення, сумісна праця з іншими етносами, вплив домінуючої культури зробили свою справу, бо вже склався своєрідний соціокультурний простір. Як доводять дослідження, людина не може досить довго себе вільно почувати не у своєму соціумі і намагається віднайти свою ідентичність. Це призводило як до внутрішньо-людських конфліктів, так і до етноконфліктів на теренах України, що стало визначною ознакою процесу етнічного відродження. Почала відроджуватися національна культура, змінюватися субкультура населення. Спільнота отримала можливість спілкуватися своєю національною мовою.

Якій же мові населення Приазов'я надає перевагу і чому? Дослідження, проведені в регіоні (n=1280), показали, що більшість респондентів висловлюють думку про те, що переважною мовою спілкування є російська, а причиною – соціальне середовище і лише досить невеличка

частка соціуму вважає, що в регіоні існує суржик через тривале змішання мов.

Ми спробували дослідити взаємозв'язок між національністю та переважною мовою спілкування за допомогою коефіцієнту взаємної спряженості Крамера і виявилось, що зв'язок помірний, але наявний, що підтверджує етнічні відмінності в соціумі даного регіону та наявність акультураційних, асиміляційних і, навіть, гібридизаційних процесів.

Таким чином, дані дослідження доводять, що в регіоні відбуваються процеси асиміляції та гібридизації. Однак, якщо спочатку енергія політизації етносів і їхньої суспільної мобілізації спрямовувалася проти центру, то після розпаду Радянського Союзу виникла небезпека каналізації цієї енергії проти країн-сусідів або проти іноетнічного населення усередині новопосталих держав. Саме це ми спостерігаємо і в нашому регіоні. Наприклад, створення етнонаціональних об'єднань, які не завжди доброзичливо відносяться одні до одних.

Потенційним чинником такої небезпеки, на наш погляд, стала зміна реального статусу етнічних спільнот у новоутворених державах. В Україні, а отже і в українському Приазов'ї, ця зміна стосувалася не тільки українців, які з формально титульної нації УРСР, а де-факто – національної меншини СРСР, після розпаду останнього, насправді стали титульною етнічною більшістю української держави, що суверенізувалася. Це навіть підтвердив останній перепис населення. Рівночасно зі зміною статусу українського етносу етнічні росіяни України, що за радянських часів, по суті, представляли в республіці в цілому, і такому регіоні як Приазов'я, зокрема, домінуючу російську націю, стали національною меншиною. Але меншиною, як свідчать дослідження, доволі чисельною і впливовою, її мова зберігає пріоритетність у багатьох сферах і регіонах попри формальне позбавлення її колишніх переваг.

Зрозуміло, що такі статусні зміни не могли не вплинути на індивідуальне і колективне самосвідомлення усередині української та російської етнічних спільнот, викликаючи духовне піднесення у першій і стан певної розгубленості («стривоженості») або активного неприйняття нової ситуації – у другій. Це яскраво помітно із досліджень і в українському Приазов'ї. Така «стривоженість» зберігається й до нині, і при появі нових вимог щодо дублювання кінофільмів українською мовою чи збільшення обсягу телевізійних передач, вона посилюється [4].

У процесі та після руйнування Радянського Союзу питання статурності актуалізувалося і серед інших етносів України, в еліті яких з'явилася надія на культурне і соціальне відродження та політичну повноправність їхніх спільнот після тривалої деєтнізації попередніх часів. Для регіону Приазов'я це насамперед греки, створення Федерації греків України з центром у м. Маріуполь, відкриття факультету грецької філології у Маріупольському гуманітарному інституті Донецького національного

університету (зараз Маріупольський державний університет), відкриття грецького Консульства і відновлення зв'язків з історичною батьківщиною, відкриття в Маріуполі консульства Республіки Кіпр тощо.

Потрібно зазначити, що для субкультури багатонаціонального регіону України, яким є Приазов'я, велике значення мав чинник зростаючого етнічного самоусвідомлення громадян. Він посів одне з чільних місць на авансцені тодішнього життя суспільства. У цьому переконують результати соціологічного дослідження, проведеного Інститутом соціології НАН України у середині 1993 року [3, с. 74-79]. Показово, що на шкалі пріоритетних соціальних цінностей і соціальних процесів ті, які можна віднести до власне етнонаціональних, посіли перші місця. Вони взяли верх над такими, як матеріальні, благополуччя сім'ї, здоров'я тощо. Цікаво і те, що суттєвих відмінностей у етносів щодо такого ранжування не спостерігалось. Етнічні українці не становили винятку. Це й зрозуміло, бо той факт, що Україна, як більшість сучасних держав, є гетерогенною країною і в етнічному, і мовному плані, не викликає сумніву. Отож, ніби і у відносинах між етнонаціональними групами виникають ті ж самі чинники, що і у етнонаціональних спільнот інших країн. Але це якщо дивитись на ці процеси у загальному плані. Втім, якщо суб'єктивність етнічної спільноти практично завжди є достатньо вираженою, то цього не можна сказати про регіональну спільність, унаслідок прояву різних соціокультурних особливостей, що сформувалися історично. Чому саме, цим проблемам ми і приділяємо так багато уваги. І хоча вони часом слабо виражені, проте залишаються досить значущими для певної частини мешканців того чи іншого регіону. Цей факт підтверджують і дані останнього (2001 р.) перепису населення, що мешкає на досліджуваній території (м. Маріуполь, с. Саргана, Талаковка, Гнутово і Старий Крим), де фактично фіксується специфічність прояву етнічної та мовної самоідентифікацій людей. Тут вочевидь відмінності між етнічною і мовною самоідентифікаціями. Частка тих, хто вважає себе українцем становить 48,68 %, з них українську мову вважають своєю рідною лише 19,49 %. Потрібно зазначити, що 0,67 % росіян теж вважають своєю рідною мовою українську, а також 1,53 % етнічних греків, 3,23 % євреїв, 4,72 % німців.

Неоднозначність етномовної ситуації посилюється нерівномірністю використання мов: у процесі сімейного спілкування, спілкуванні на роботі, де людина проводить значну частку свого часу, читання преси (в нашому регіоні це лише російська), місцевим радіо- і телепередачами тощо, про що ми вже говорили вище і підтверджували результатами соціологічного опитування, проведеного в даному регіоні. Звичайно, поняття «рідна мова» не завжди відбиває реальну мовну поведінку, вона

так чи так залишається досить значущим етнічним символом та ідентифікатором.

Як бачимо, регіональний чинник досить чітко зафіксував особливості функціонування в регіоні трьох найчисельніших лінгво-етнічних груп: україномовних українців, російськомовних українців і російськомовних росіян, що здебільшого визначають орієнтації населення Приазов'я, а отже, і дають відповідь на запитання, що ж тут відбувається асиміляція чи гібридизація? Відповідь на це запитання дає пояснення інтенсивності прояву громадянської самосвідомості у першу чергу українців і росіян. Звичайно, не можна відкидати і деякі менші етноси. Нагальність цієї проблеми, на думку українського соціолога Л. Ази, пояснюється тим, що в період перебудови світоглядних структур, трансформації соціальних цінностей, втрати значущих цілей специфікації набуває прагнення людей до групової солідарності як атрибуту ідентифікаційної характеристики. Відбувається процес формування нових ідентичностей, що характеризується певним рівнем їх адаптованості та усвідомлення необхідності підтримування власної самодостатності [1, с. 188-189]. Критерії ідентичності при цьому змінюються мірою того, як змінюються орієнтації та інтереси людей, адже у масовій та індивідуальній свідомості відбувається постійне суперництво тієї чи іншої ідентичності, що здатна змінюватися за різних умов і періодів життя людини. Суспільством теж задаються певні соціокультурні межі солідаризації, внаслідок чого ідентифікація не завжди буває особливо вільним процесом. За такої умови особливо актуалізується її розгляд у площині складових: ставлення, сприйняття і відчуття. Отже, спробуємо проаналізувати ставлення представників однієї національності до іншої. Проведені дослідження показали, що найбільший відсоток тих, хто поважає інші національності, складають німці (96,5 %), потім євреї – 93,8 %, українці – 92,3 %, греки – 79,9 % і росіяни – 77,8 %. Тобто, здебільшого в регіоні толерантне ставлення до представників інших національностей. Але людина пристосовується до обставин по-різному і тому створюється деяка розбіжність у поглядах. Така розбіжність складалася історично під впливом політики держави та історичних, соціальних, економічних тощо факторів, які і сьогодні надто сильно впливають на соціальні відносини і створюють відповідні культурні форми, розподіляючи людей на «своїх» і «чужих» чи «основні» національності та «другорядні». Через це, очевидно, в українському Приазов'ї немає об'єднаного однією ідеєю і метою населення. Це досить строката різноманітність, де маленькі угруповання «своїх» і «чужих» змушено існують, не «підтримуючи» один одного. Дану думку підтверджують відповіді респондентів на запитання: «У якості кого Ви сприймаєте представників іншої культури?» (див. рис. 1).

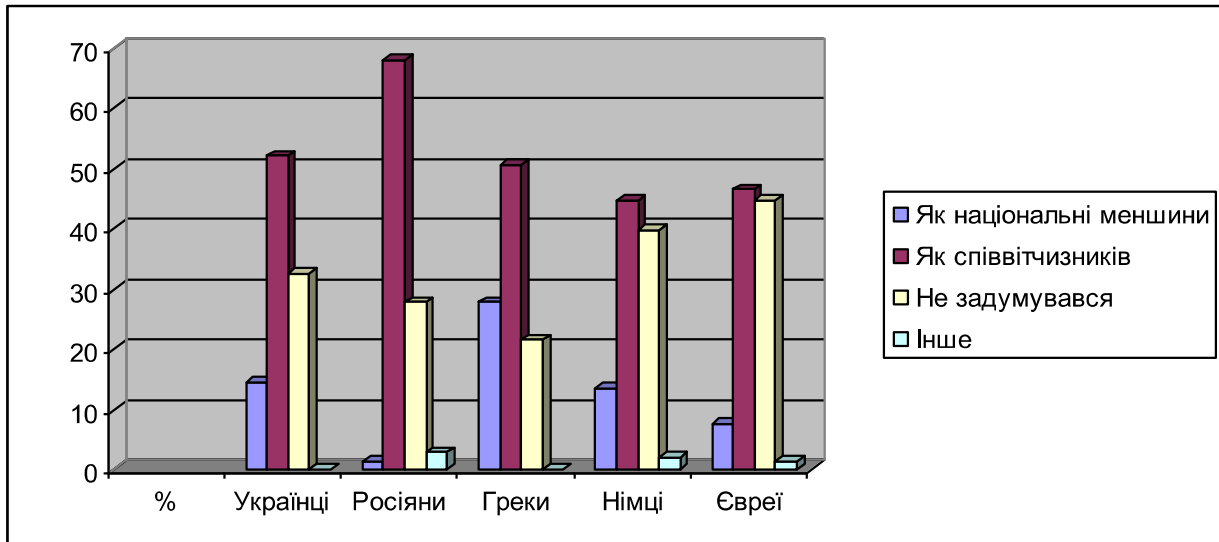

Рис. 1. Сприйняття представниками однієї культури представників іншої культури

Як бачимо, більшість населення українського Приазов'я вважає представників інших національностей співвітчизниками, а саме: росіяни – 68,0 %; українці – 52,1 %; греки – 50,7 %; євреї – 46,0 % і німці – 44,5 %. Багато представників етнонаціональних груп просто не задумувались над цією проблемою: німці – 39,7 %; євреї – 36,7 %; українці – 32,6 %; росіяни – 27,7 % і греки – 21,6 %, але є й такі, хто сприймає представників інших національних культур у якості національних меншин, а саме: греки – 27,7 %; українці – 14,5 %; німці – 13,5 %; євреї – 7,4 % і росіяни – 1,3 %. Представники трьох національностей (росіяни, німці і євреї) висловили іншу думку.

Як бачимо, асиміляційні процеси в сучасному світі набувають нових форм і наслідків. Етнічна асиміляція, акультурація та декультурація сьогодні здійснюються через гомогенізацію (уніформізацію) світової спільноти як наслідок глобалізаційних процесів. Адже у світі, у тому числі і в досліджуваному регіоні, відбувається глобалізація культури, особливо це проявляється у молодіжних об'єднаннях. Такі явища сприяють активному змішуванню етнокультур, що зараз називають «креолізацією» світу (У. Ганнерц, Дж. Кліффорд), тобто гібридизацією мов і культурним схрещуванням.

Висновки. Резюмуючи, можна стверджувати, що домінуючою культурою даного регіону є російська, але і вона вже існує не у «чистому»

виді. Тому, швидше кажучи, що в українському Приазов'ї існує своя особлива змішана культура, яка включає в себе елементи як російської, так і української з домішками грецької. Нечисленні ж культури не мають істотного впливу на домінуючу «приазовську» культуру. Також тут спостерігаються і процеси певного культурного ренесансу, чому посприяло послаблення тиску з боку державних органів і створення умов для самоідентифікації шляхом поглиблення пізнання власної історії, традицій, цінностей, хоча можливо і не у повній мірі для всіх етносів, що проживають у регіоні. Такі серйозні політичні зміни у підході до етнонаціональних відносин дають можливість у подальшому розвивати національні культури і створити повну гармонію у розумінні і сприйнятті всіма етносами один одного. Саме ця домінуюча «приазовська культура» є унікальною субкультурою регіону, багатокультурною за своїм складом. Але, завдяки «змішуванню» різних культур, процесам взаємовпливів, акультурації, декультурації та асиміляції вони вже не належать до традиційно визначеної спільності. Їхня ідентичність є «сегментарною», а стиль життя і субкультура – «гібридними». Адже не можливо «сповідувати» лише свою культуру не зважаючи на інші, і бути «зрозумілим» іншим культурам. Саме тому можна вважати, що в українському Приазов'ї швидше за все, відбулася гібридизація субкультур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Культура – суспільство – особистість: [навчальний посібник] / За ред. Л. Скокової. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – 396 с.
2. Рудницька Т. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін / Т. Рудницька. – Вид. 2-е. – К.: Інститут соціології НАН України, 1998. – 176 с.
3. Сасно Ю. До єдності розмаїтостей. Соціокультурні орієнтації етносів / Ю. Сасно. // Політика і час. – 1995. – № 2. – С. 79.
4. Худан М. Дайош Республіку Новоросія! / М. Худан // Літературна Україна. – 1990. – 22 листопада.
5. Юхнева Н. Русские евреи как субэтническая общность: проблема этнического выживания / Н. Юхнева // Исторические судьбы евреев в России и СССР. Начало диалога. – М., 1992. – С. 41–51.

Рецензенти: Хижняк Л. М., д.соц.н., професор;
Гавеля В. Л., д.філос.н., професор.

© Слющинський Б. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 12.04.2013 р.

СЛЮЩИНСЬКИЙ Богдан Васильович – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри політології, філософії та соціології Маріупольського державного університету.

Коло наукових інтересів: соціологія міжкультурної комунікації, соціологія управління, соціологія культури, соціологія музичної культури.